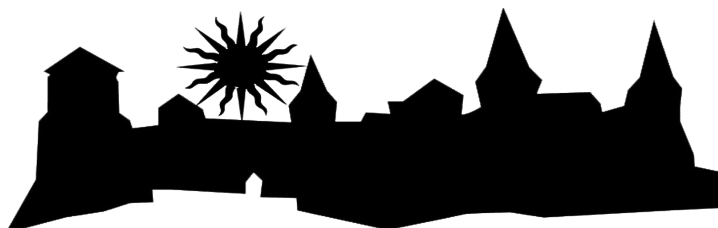

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник
Кам'янець-Подільська міська організація Національної Спілки Краєзнавців України

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

АРХЕОЛОГІЯ & ФОРТИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ

**V Всеукраїнська науково-практична конференція
приурочена
125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника**

Кам'янець-Подільський
2015

УДК 902.2:623.1](477.43)(063)
ББК 63.4(4Укр33)+68.516.121
А 87

**Рекомендовано до друку науково-методичною радою Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника
(протокол № 9 від 21.09.2015 р.)**

Рецензенти:

- С.В. Терський**, доктор історичних наук, професор Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка», провідний науковий працівник
Львівського історичного музею
- Л.І. Виногородська**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології
НАН України, член ICOMOS

Редакційна колегія:

- В.С. Травінський**, директор Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника
(відповідальний редактор)
- Н.М. Рибчак**, завідувач організаційного відділу Кам'янець-Подільського державного історичного
музею-заповідника
- І.О. Старенький**, молодший науковий співробітник Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника, начальник постійно діючої археологічної експедиції
«Кам'янець» ДП ОАСУ «Подільська археологія»
- А.Ф. Гуцал**, доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка
- О.Б. Комарніцький**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-
Подільського національного університету ім. І. Огієнка, голова Кам'янець-Подільського
міського осередку Національної спілки краєзнавців України
- О.Л. Баженов**, кандидат історичних наук, доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних та
правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка
- О.Д. Могиллов**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології
НАН України
- Б.С. Строць**, кандидат історичних наук, директор ДП «Подільська археологія» ДП «Науково-
дослідний центр» «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України
- А.Б. Задорожнюк**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського
національного університету ім. І. Огієнка

«Археологія & Фортифікація України». Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної
конференції / [редкол.: В.С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута»,
2015. – 324 с.

ISBN 978-966-2771-76-3

Видання розраховане на науковців, працівників музейної сфери, викладачів суспільних дисциплін і
студентів.

Усі опубліковані в збірнику матеріали подаються в авторській редакції. За достовірність наведених
даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.

Адреса редакційної колегії:

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2, м. Кам'янець-Подільський, 32300

ISBN 978-966-2771-76-3

125

років

Кам'янець - Подільський
державний історичний
музей - заповідник

1890 - 2015

www.muzeum.in.ua

Зміст

Секція 1. Давня археологія України

1. Ільків М. Хотинський скарб бронзових предметів латенської доби	6
2. Мезенцева І. Комплекс озброєння скіфського часу з розкопок В.В. Хвойки Пастирського городища (по матеріалах експозиції НМІУ)»	11
3. Могилов О. Рослинні мотиви в вузничному уборі скіфського часу	14
4. Якубенко О. Антропоморфна пластика з пізньотрипільських поселень у с. Жванець.....	22
5. Захар'єв В. Рідкісні трипільські артефакти з околиць м. Городок на Хмельниччині.....	32
6. Русий І. Дослідження нової пам'ятки черняхівської культури порубіжжя Південно-Західної Волині і Північно-Східного Поділля	35
7. Старенький І. Трипільські пам'ятки на території Кам'янця-Подільського	47
8. Ткачук Т. Контактна зона локальних груп трипільської культури етапів В II і С I на Поділлі.....	52
9. Трембіцький А. Трипільське поселення у селі Круті Броди Ярмолинецького району	58

Секція 2. Середньовічна археологія України

1. Терський С. Кочівники Північного Причорномор'я та формування спорядження слов'янської кінноти у VI-XI ст. (за археологічними даними).....	64
2. Фіголь А. Металопластика Давнього Галича.....	70
3. Баюк В. Луцький замок у світлі археології	74
4. Білас Н., Конопля В. Ранньослов'янські пам'ятки Білосточчя.....	78
5. Вовкодав С., Юрченко О. Пам'ятки першої половини I тис. н.е. в околицях с. Лецьки на Переяславщині.....	85
6. Дідух Л. Давньоруські хрести-тільники з Княжої Гори (на матеріалах НМІУ).....	95
7. Овчинников Ю. Давньокиївські укріплення IX-XIII століття.....	105
8. Пивоваров С., Калініченко В. Бронзобійні наконечники стріл з Рухотина (уроч. Корнешти).....	109
9. Прохненко І. Кахляна піч 4 Королівського замку Нялаб.....	117
10. Прядко О. Давньоруське городище Піщане на р. Супій	124
11. Пшеничний Ю. Городище Медунова гора біля с. Мирогоща і пов'язаний з ним мікрорегіон в слов'яно-руський час	129
12. Панишко С. Місце Арматнівського городища у класифікації укріплень П.О. Раппопорта.....	138
13. Стрельник О. Гривна «радимицького» типу (XI ст.) в експозиції Національного музею історії України.....	143
14. Федоришин М. Булава «клевець» чи булава «гачок»	147
15. Ясновська Л. Давньоруські старожитності округи літописного Городця Остерського в дослідженнях XIX – початку XX ст.....	151

Секція 3. Історія та розвиток фортифікації з найдавніших часів до XVIII ст.

1. Бондар О. Муровані оборонні комплекси на території Чернігово-Сіверщини у XVII–XVIII ст.....	156
2. Вінюкова В. Роль оборонних церков в захисній системі Кам'янця-Подільського XVI- XVII ст.....	163
3. Ганусевич Н. Підземні переходи міста - один із елементів фортифікації Збарзького замку.....	164
4. Дзісяк Я. «Мирний час» фортифікацій південно-західного Надзбруччя: XVIII – поч. XX ст.	170
5. Морикіт Б. Європейський досвід приватної власності на історичні замки. Юридичний та культурологічний аспекти	176
6. Осадчий Є. Замок Бачівськ.....	179
7. Пеляшенко К. Особливості фортифікації Циркунівського городища.....	183
8. Підствка Р. До питання спорудження замкового палацу Язловця: іконографічна ретроспектива	188

9. Федунків З. Рожнятівський замок: історія та архітектурно-планувальна характеристика в світлі відомих і нововиявлених джерел	193
10. Олійник Т. Еще раз к вопросу о методике описания античных каменных кладок Северного Причерноморья – в связи с некоторыми проблемами реконструкции ископаемых строительных остатков	200
11. Нестерова Т. Новые исследования архитектуры Сорокской крепости, замка XIV века.....	210

Секція 4. Еволюція фортифікації XIX-XX ст.

1. Зимницький П. Ткачов А. Артилерійські довготривалі вогневі споруди лінії Арпада.....	219
2. Федорів Т. Чортківський замок та палац у контексті створення та діяльності Фундації ім. Ієроніма Садовського	222
3. Ющенко М. Печерні Сховища Миколаївського тет-де-пону.....	226
4. Каленська А. Каленська А. Линия Молотва: Струмиловский Ур № 4.....	230

Секція 5. Пам'ятки військового зодчества сьогодні. Проблеми збереження, реставрації та музеєфікації фортифікаційних споруд

1. Верхотурова М. Огляд колекції гаківниць Львівського історичного музею.....	234
2. Жукова О. Створення ансамблевих музеїв на основі фортифікаційних споруд в Україні як метод їх музеєфікації	239
3. Захар'єв В. Семенчук С. Археолог і фортифікатор Олексій Глушок (1985-2008): здобутки і нездійснені задуми (до 30-річчя з дня народження)	244
4. Парацій В. Замки Тернопілля через дослідницьку та популяризаційну інтерпретацію А. Чоловського	250
5. Петрик Н. Пам'ятки озброєння у фондах Музею Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові.....	259
6. Стрельник М. Використання матеріалів новітніх досліджень (2005 – 2011 рр.) території Десятинної церкви у виставковій роботі Національного музею історії України	264

Секція 6. Історіографія археологічних та архітектурно-фортифікаційних досліджень

1. Біляєва С. Фіалко О. Історія археологічних досліджень Білгород-Дністровської фортеці	269
2. Креховський І. Археологічні дослідження Галицького замку. Минуле і сьогодення	275
3. Кибалюк М. Українське Поділля. До витоків історії краю.....	279
4. Кукса Н. Руїни підмурків Кам'яної споруди замку Хмельницьких у Суботіві: минуле, реалії, перспективи.....	284
5. Сорокіна С., Завальна О., Радієвська Т. Діяльність Музею до- і ранньої історії в Києві у 1942-1943 рр. (за матеріалами НМІУ).....	288
6. Ситий Ю. Дослідження укріплень на Черніговщині	295
7. Трембійський А. Археологічна Рекогносцировка Костя Кржемінського по берегах річки Жванчик у 1929 р.	300

Секція 7. Нумізматичні матеріали в історії Правобережної України

1. Дашко О. Монети Сигізмунда II Августа (1544-1572) в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника	306
2. Карбовська Ж. Срібні монети скарбу XV ст. із с. Гуменці – в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника	310
3. Савицька Н. Нумізматична спадщина Ю. Сіцінського в експозиції «Історія грошового обігу на Поділлі». Арабський дирхем IX-X ст.	313
4. Бакалець О. Шапринський В. Лесько О. Скарби західноєвропейських монет другої половини XVI – першої половини XVII ст. з с. Яромерки Городоцького району Хмельницької області	318
5. Ляшко Ю. Жіноча прикраса доби козаччини	322

Сергій Вовкодав

завідувач сектору НІЕЗ «Переяслав»

Олександр Юрченко

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник НІЕЗ «Переяслав»

м. Переяслав-Хмельницький

РАННЬОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ I ТИС. Н. Е. В ОКОЛИЦЯХ С. ЛЕЦЬКИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ.

Ключові слова: Переяславщина, с. Лецьки, пізньозарубинецька культура, київська культура, поселення, груболіпна кераміка, провінційно-римський тип.

У наш час існує низка наукових публікацій, присвячених ранньослов'янським пам'яткам Переяславщини першої половини I тис. н. е., котрі стосуються матеріалів зарубинецьких, пізньозарубинецьких та київських пам'яток, борової тераси лівобережжя р. Дніпро, які наразі інтенсивно розмиваються Канівським водосховищем, а також Середнього Потрубіжжя [6, с. 36-44; 11, с. 71, рис. 2; 14, с. 390-408; 15; 16; 19; 21, с. 301-302, 305-307; 22, с. 126-127, 133-135; 25; 26; 27; 28; 29; 31; 31; 33]. У таких узагальнюючих роботах як Археологія Української СРС, Археологія Української ССР та Давня історія України згадуються тільки Решітки, Сушки 2, Ячники 1 Переяславського лівобережжя, та ряд пам'яток Середнього Потрубіжжя [3, с. 16, 17, 25, 28; 4, с. 28; 37, с. 37, 51, 149, 155]. На археологічних картах ранньослов'янських пам'яток, в обох видань Археологій, територія Переяславщини від р. Дніпро до р. Супій, окрім вище зазначених пам'яток ніяким чином більше не відмічена [3, с. 16, 17, 76, 77; 4, карта № 1]. Якщо матеріали ранньослов'янських пам'яток долини Дніпра та Середнього Потрубіжжя з їх піщаними ландшафтами достатньо широко висвітлені, то цього не можна сказати про аналогічні пам'ятки іншої ландшафтною зони – чорноземного плато лесової тераси р. Дніпро. І хоча окремі праці торкаються даної проблеми, однак несуть скоріше коротку, узагальнюючу інформацію про пам'ятки [9, с. 63, 66; 21, с. 306, 307; 30]. Тому метою даної роботи є введення до наукового обігу матеріалів кількох ранньослов'янських пам'яток, що знаходяться східніше р. Дніпро, на лесовій терасі у долині р. Броварки, в околицях с. Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну.

Переходенка. Багатошарова пам'ятка розташована поруч (південніше) з урочищем Переходенка і простягається до кутка села Буряківщина. Знаходиться у центрі старої частини села, на пологому схилі правого берега р. Броварка (місцева назва Супротивка), за 42 м на північний захід від будівлі магазину, та близько 70 м на північний схід від дерев'яного мосту через ріку. Розміри: 135x95 м (1,2 га). Культурний шар має потужність 0,4-0,5 м, але верхня його частина зруйнована щорічною оранкою. Територія зайнята кількома садибами, городніми та садовими ділянками. Окрім ранньослов'янських матеріалів на пам'ятці виявлено нечисленні знахідки ранньої та фінальної бронзи, окремі речі давньоруського часу, кераміку кінця XV - початку XVI ст., керамічні та нумізматичні матеріали XVII-XIX ст. [9, с. 63, 64; 39; 40]. Пам'ятка відкрита Юрченко О.В. у 1997 р. і неодноразово обстежувалася Археологічною експедицією НІЕЗ «Переяслав» протягом 1998-2015 рр. Ранньослов'янські матеріали з моменту виявлення пам'ятки інтерпретувалися київським типом [9, с. 63]. Дещо пізніше вони були переглянуті М.В. Роздобудьком, котрий виділив серед них пізньозарубинецьку кераміку [21, с. 307, 341; 30, с. 18].

На поверхні пам'ятки зібрано 122 керамічні знахідки. Серед ліпного посуду виділяється група вертикальних, слабо відхилених назовні вінчиків з пальцевими заціпами або косими вдавленнями по краю (Рис. 1. 1, 2, 5-8, 10, 11, 13, 14). Вони знаходять чіткі аналогії серед груболіпної кераміки з пізньозарубинецьких пам'яток борової тераси Переяславського лівобережжя та Середнього Подніпров'я [22, с. 132-135, с. 251, рис. 86, 1, 2, 6, 7, 10, с. 253, рис. 88, 1, 2, 8-10, с. 262, рис. 97, 4-8, 10-12, с. 264, рис. 99, 1, 3, 4; 26, с. 115, рис. 2, 16, 19, с. 116, рис. 3, 1, 4, 8, с. 117, рис. 4, 1-5, 12, 13].

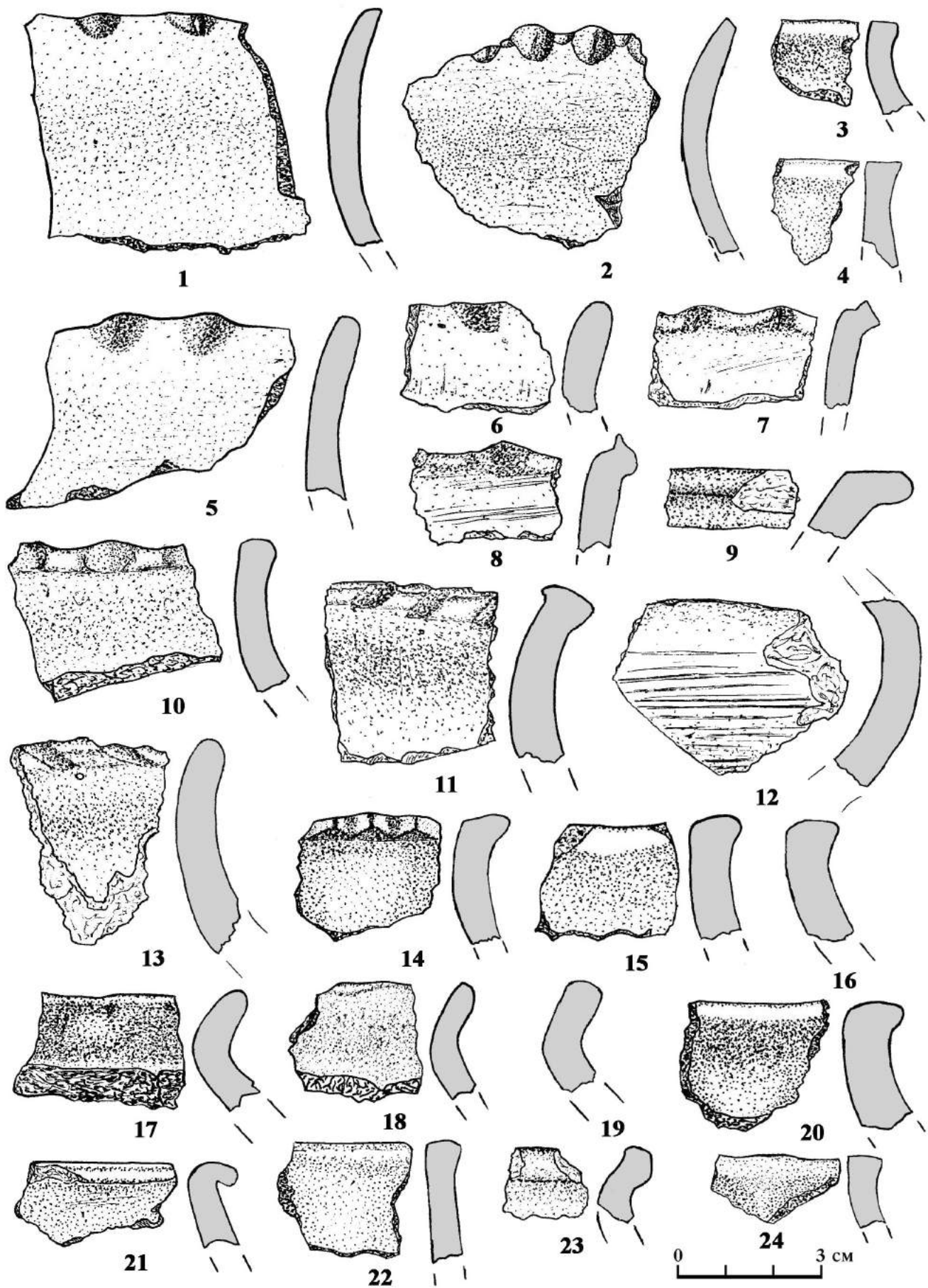

Рис. 1. с. Лецьки, Переходенка. Ранньослов'янський посуд (1-24).

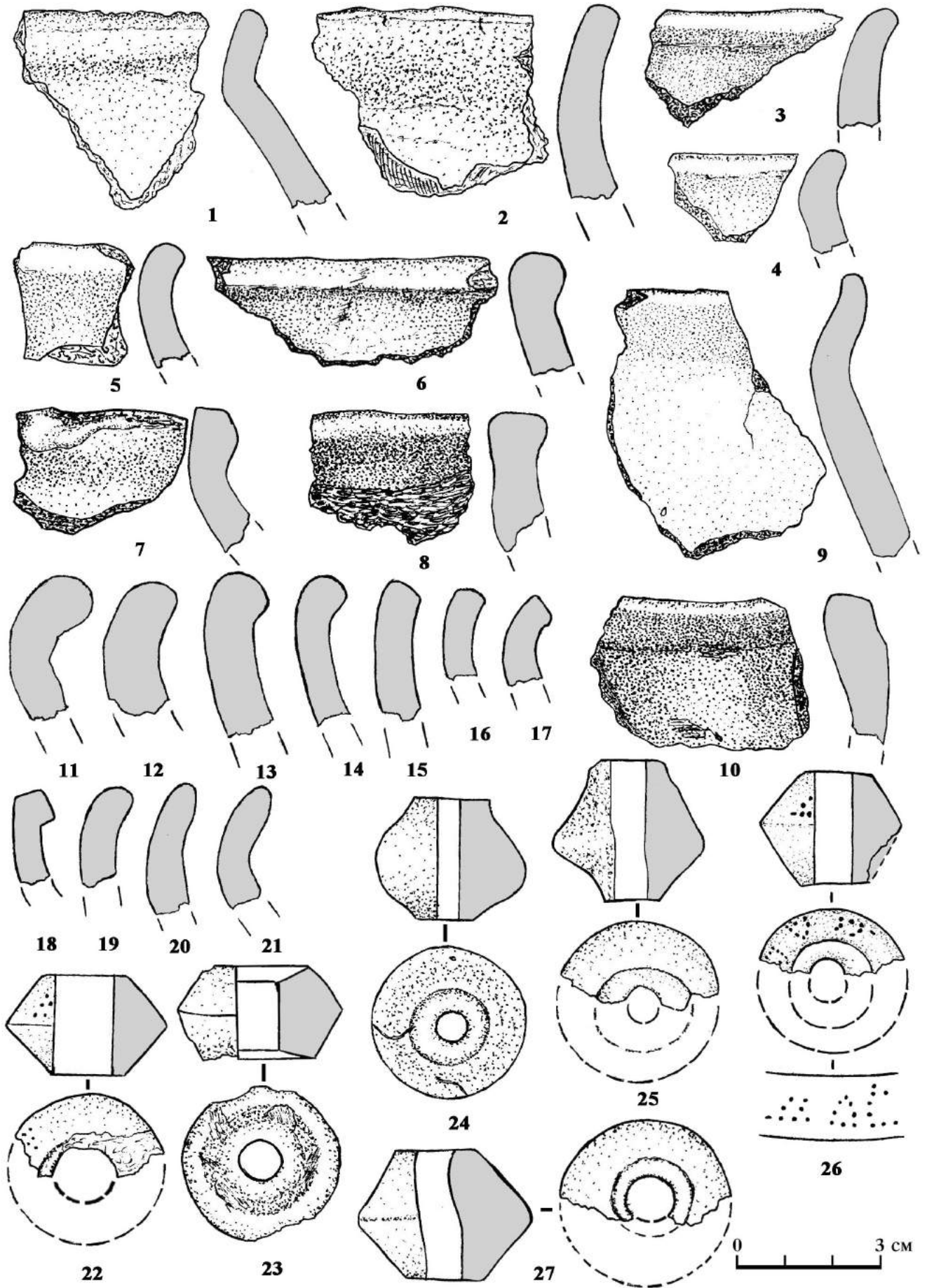

Рис. 2. с. Лецьки, Переходенка. Ранньослов'янський посуд (1-21) та пряслиця. (22-27).

На пам'ятці піднято уламок вінчика чорнолощеної миски (Рис. 1. 9), який знаходить аналогії серед пізньозарубинецьких лощених мисок типу Лютіж (тип III 2, варіант г) [20, с. 35, рис. 9, 16]. Хоча такий же тип мисок притаманний і почепській групі пам'яток [20, с. 49, рис. 12, 12]. Окрім нього знайдено випуклий бочок ліпної миски з заглаженою поверхнею (Рис. 1. 12), краї якої були загнуті до середини. Миска схожа з пізньозарубинецькими лощеними мисками почепської традиції (Синькове, тип I. 1) та Картамишево-2 – Тернівка-2 (Рідний Край 1, Приоскольське 1, тип II. 3) [20, с. 49, рис. 12, 1, с. 70, рис. 17, 2]. Подібний тип мисок відомий і з пізньозарубинецької пам'ятки Селище-Під Веселою горою у Середньому Потрубіжжі [33, с. 85, рис. 2, 1].

Найбільша кількість вінчиків – це короткі, слабо відхилені із заокругленим, підокруглим та підквадратним краєм (Рис. 1. 3, 24; Рис. 2. 2-7, 9, 11-20). Окремо вирізняються відхилені назовні, короткі, але прямі вінчики округлого профілю (Рис. 1. 17-19; Рис. 2. 1, 21). Іноді злам вінчика у зовнішню сторону буває досить значним (Рис. 1. 21). Ще одна невелика група коротких вінчиків із слабким нахилом у зовнішній бік, має витягнутий зовнішній край на зразок літери Г (Рис. 1. 15, 16, 20). Від банкоподібних посудин походить дев'ять прямих, із зрізаним верхом вінчиків, краї яких іноді бувають заокруглені або злегка потовщені і злегка витягнуті (Рис. 1. 4, 22; Рис. 2. 8, 10; Рис. 3. 1-5). Більшість із вище наведених груп вінчиків знаходить прямі паралелі серед київських керамічних комплексів Середнього Подніпров'я (Обухів 2 і 3, Глеваха, Ходосівка-Діброва, Вишеньки, Хлопків 1, Ячники 1, Біле Озеро 1, Гать 1, Городок 3, Циблі-Церква, Сушки 2 та ін.) та Подесення (Улянівка 1, Лавриків Ліс, Роїще, Киселівка 2, Вишеньки та ін.) [1, с. 64, рис. 3, с. 65, рис. 4, с. 66, рис. 5; 2, с. 10, рис. 2, 1-6, 8, 10, с. 15, рис. 5, 2, 3, 5-8, с. 16, рис. 6, 10, 12, 14; 10, рис. 5; 17, рис. 3-5, 9, 25, 26; 23, с. 35, рис. 2, с. 38, рис. 4, с. 39, рис. 5; 17, с. 27, рис. 2, с. 28, рис. 3; 19, с. 73, рис. 3, 5, 6, 19-25, с. 74, рис. 4, 3-7, 13, 22, 23, с. 75, рис. 5, 8-12, 15; 21, с. 335, рис. 6, с. 336, рис. 7, с. 337, рис. 8, с. 338, рис. 9, с. 339, рис. 10, с. 342, рис. 13; 24, с. 69, рис. 2, 1-9, 13; 31, с. 207; 34, рис. 31, 32, 43, 44, 46, 47; 35, табл. 1-9, 11-17, 19, 20; 38, рис. 2, 6, 7]. Проте, зважаючи на підйомний характер та дрібнофрагментарність знахідок, не виключається можливість приналежності деяких з них і до пізньозарубинецької кераміки.

У різних частинах пам'ятки трапляються уламки горщиків, прикрашених під вінчиком наліпним суцільним валиком. Всього знайдено три фрагменти, з яких двоє мають відбиті вінчики (Рис. 3. 6-8). Такий посуд знаходить яскраві паралелі з пеньківською керамікою, проте враховуючи знахідки такої кераміки з площі київських поселень Хлопків 1, Ходосівка-Діброва, Мотовилівська Слобідка, Казаровичі, Роїще, Сенча, Абідня, ми схильні відносити наші екземпляри також до київського керамічного комплексу пам'ятки [2, с. 15, рис. 5. 4; 16, с. 107, рис. 9. 1-3; 17, с. 160, рис. 6, 1-6; 19, с. 73, рис. 3, 3, 4, с. 75, рис. 5, 7; 21, с. 336, рис. 7, 2; 34, с. 169, рис. 31, 6, с. 170, рис. 32, 4, с. 178, рис. 40, 15; 35, табл. 20, 2, 18; 36, с. 49, рис. 2, 3-5]. Серед усієї колекції вінчиків виділяється один, незвичного профілю, можливо від мініатюрної посудини. Край у нього округлий, валикоподібний, із слабкою внутрішньою закраїною (Рис. 1. 23). Він має коротку шийку й слабкий нахил назовні. Єдиний аналог такому вінчику знайдено серед матеріалів пеньківського поселення Полузир'я 1 [12, с. 14, рис. 4, 12]. Два з половиною десятки фрагментів належать стінкам від горщиків. Поверхня у них нерівна, горбкувата, іноді тріщинувата. Зрідка трапляються уламки із заглаженою поверхнею. Інколи у стінках бувають просвердлені наскрізні отвори (Рис. 3. 1, 9) Двадцять три уламки масивних, потовщених денць, з яких п'ять фрагментів із закраїнами (Рис. 3. 3-23). На дев'яти з них присутні відбитки зернівок проса (*Panicum miliaceum*) та просяної полови, у рідкісних випадках зерен ячменю плівчастого (*Hordeum vulgare*) (3 екземпляри). Серед денць без закраїн, відомі також двоє від лощених чорної та сірої київських мисок. Знайдено шість прясличок у фрагментах і цілих формах (Рис. 2. 22-27). Одне ріповидне (Рис. 2. 24), асиметричне з шорсткою поверхнею і домішкою піску та дрібного шамоту в тісті. Інші, середньої висоти, біконічні, з найбільшим розширенням по середині – шорсткі (Рис. 2. 23, 25) та лощені (Рис. 2. 22, 26, 27). Поверхні двох лощених прясличок орнаментовані композиціями з крапок (Рис. 2. 22, 26). Усі біконічні прясличка мають добре відмулене тісто з піском, а у одному випадку, ще й з додачею подрібненого шамоту (Рис. 2. 23). Окрім груболіпної кераміки у колекції виділяються нечисленні знахідки посуду провінційно-римського типу. Три сіроглиняні стінки та два денця (Рис. 3. 10-12). Поверхня у більшості знахідок шерехато-ніздрювата з домішками крупнозернистого піску. Виключення становить денце з підлощеною поверхнею і дрібними піском у

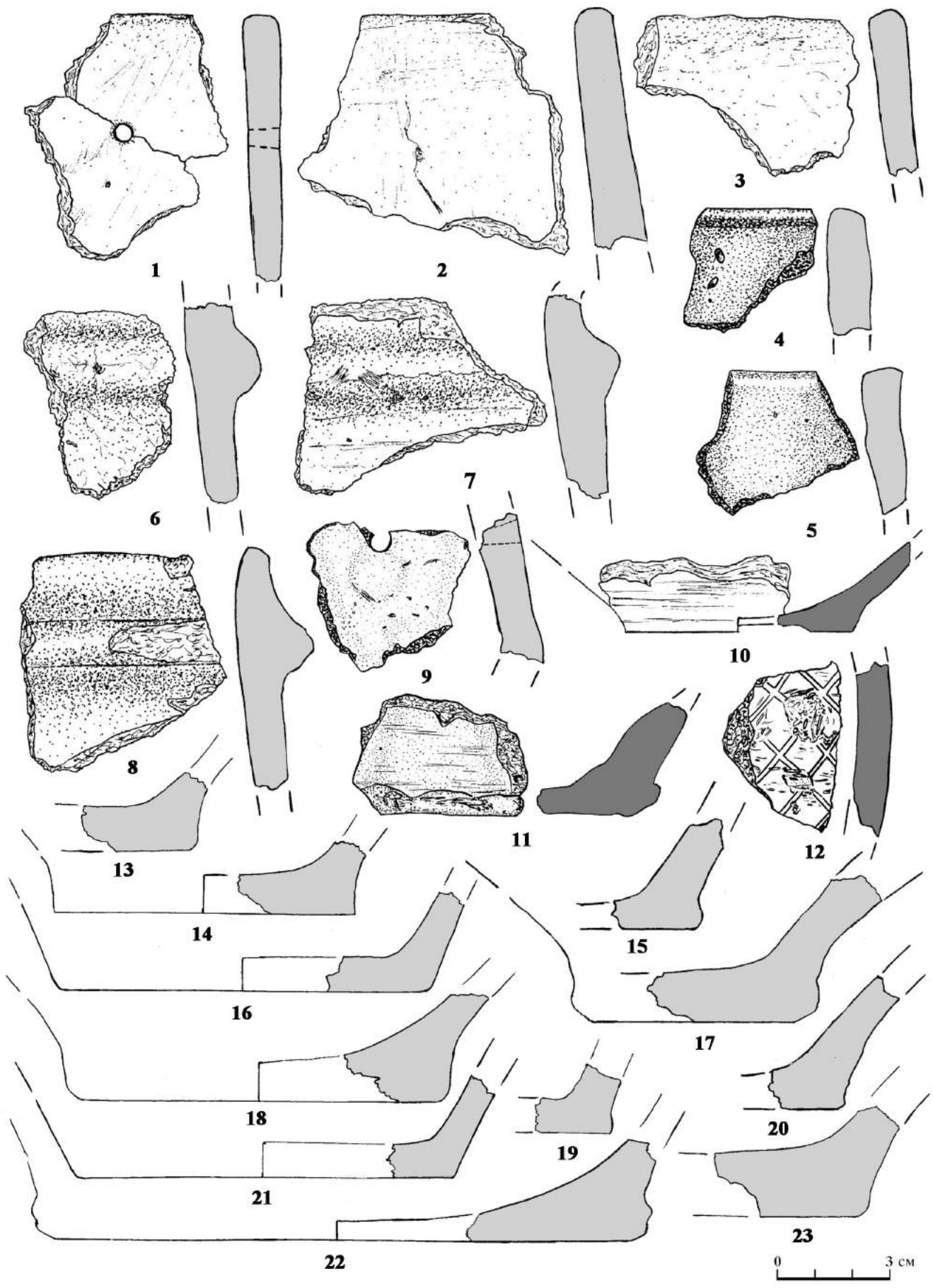

Рис. 3. с. Лецьки, Переходенка. Ранньослов'янська (1-9, 13-23) та черняхівська (10-12) кераміка.

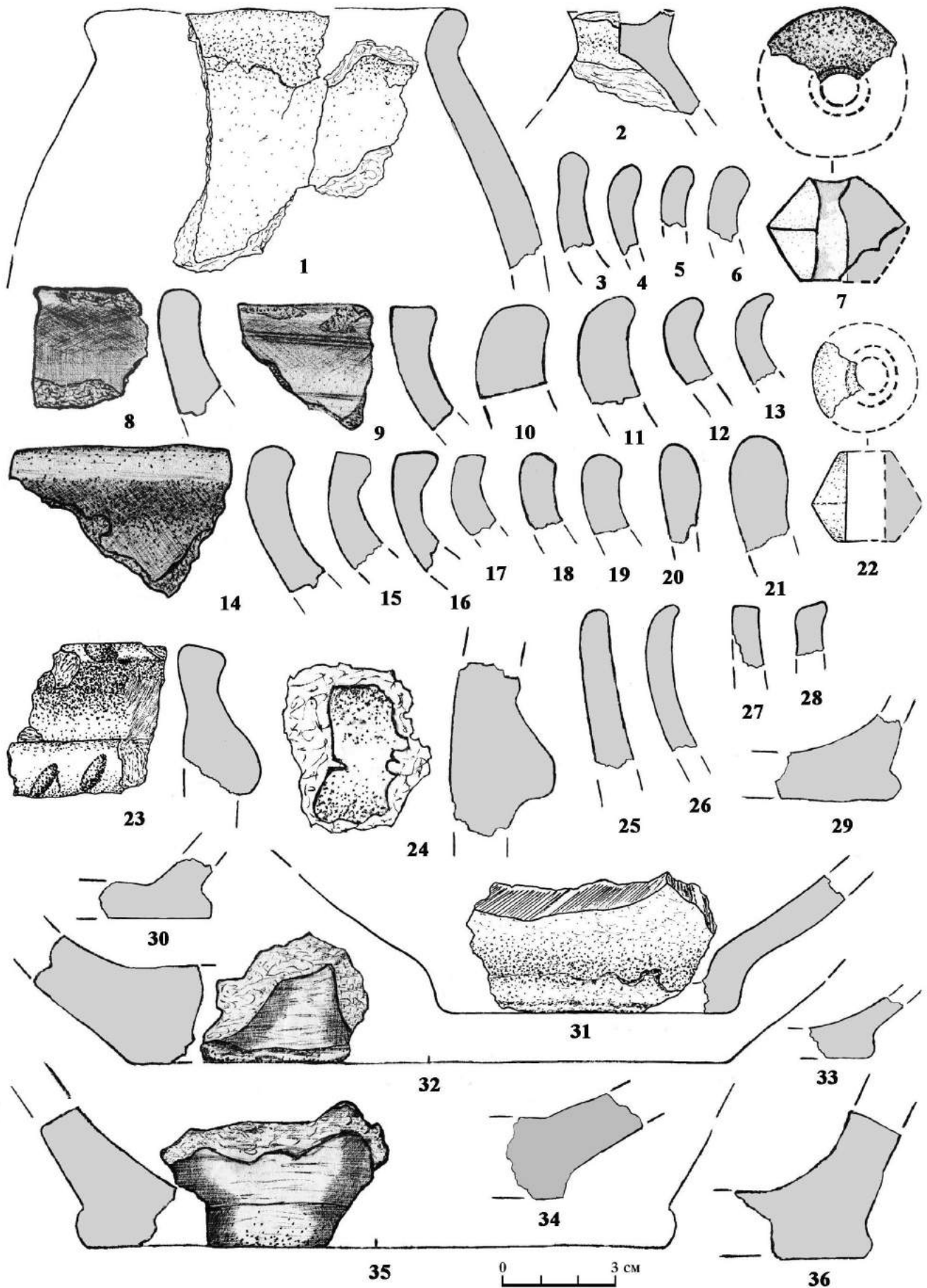

Рис. 4. с. Лецьки, Жуликівщина. Ранньослов'янський посуд (1-6, 8-21, 23-36) та пряслиця (7, 22).

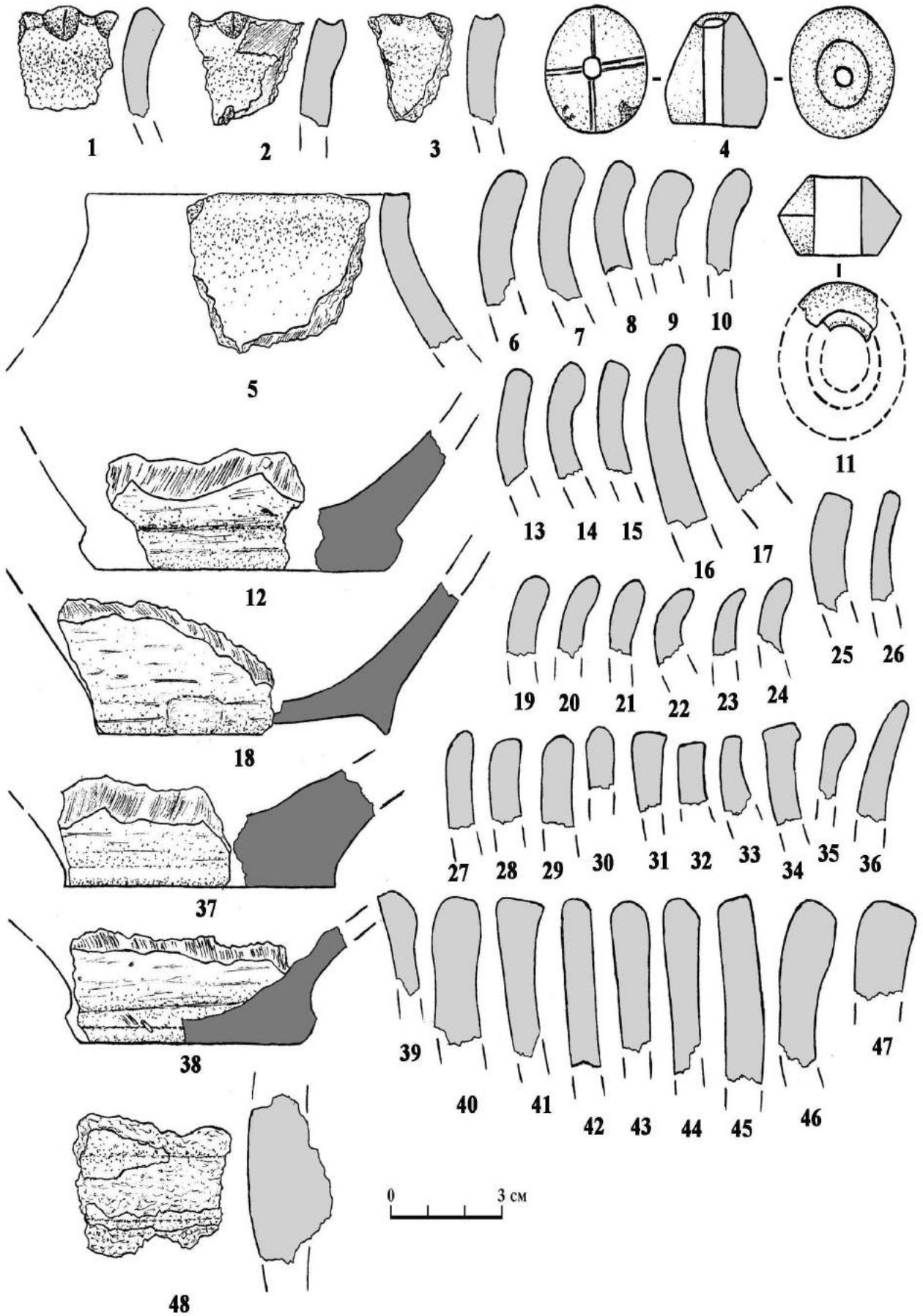

Рис. 5. с. Лецьки, Береги. Ранньослов'янська (1-4, 6-11, 13-17, 19-36, 39-48) та черняхівська (5, 12, 18, 37, 38) кераміка.

тісті (Рис. 3. 10). Схожим на нього є ангобована, з дрібними кавернами стінка, прикрашена орнаментом із косих пролощених ліній, що перехрещуються (Рис. 3. 12).

Жуликівщина. Різночасова пам'ятка знаходиться за 125 м на північний-схід від крайніх садиб кутка Жуликівщина, і за 1 км на південний схід від поселення Переходенка, а також 1,23 км на північний-захід від поселення Береги. Знаходиться на низькому лівому березі р. Броварки, навпроти крутого вигину ріки, поширюючись вздовж річища у східному напрямку в межі урочища Синій Куток. Поверхня пам'ятки рівнинна, із заходу частково обмежена рікою. Розміри: 318x100 м (3,1 га). Культурний шар – 0,4 м. Територія зайнята городніми ділянками та сінокосами. На пам'ятці, окрім ранньослов'янських знахідок, зібрано кераміку культури багатоваликової кераміки (бабинської), давньоруського часу і нечисленні знахідки XVIII-XIX ст. Відкрита розвідками ПХАЕ ПХДІКЗ у 1990 р. [7, с. 14, 29, 30; 8, с. 28; 9, с. 66]. Повторно відвідувалася Переяслав-Хмельницькою археологічною експедицією у 1991 р. Протягом 2002-2015 рр. неодноразово обстежувалася Археологічною експедицією НІЕЗ «Переяслав». У науковій літературі ранньослов'янські матеріали пам'ятки одними дослідниками розглядалися як зарубинецькі, іншими – як київські [5, с.15; 9, с. 66; 13, с. 112].

Із пам'ятки походить колекція груболіпної ранньослов'янської дрібнофрагментованої кераміки у кількості 112 уламків. Випал черепка переважно чорного кольору, рідше сіро-коричневого, оранжево-цегляного, коричневого та іноді жовтого. Основна домішка у тісті – пісок, інколи з шамотом. Дуже рідко трапляється шамот, вапнякові включення та слюда. Остання швидше входила, як природна домішка. Проте у стінках іноді трапляються ще й залізисті включення, а у денцях подрібнена гранітна жорства. З колекції відомо дев'ятнадцять вінчиків від груболіпних горщиків різних розмірів, переважно слабо відхилених назовні, з яких п'ятнадцять округлі (Рис. 4. 1, 3-6, 7, 10-14, 18, 19, 26) і чотири підквадратні з рівно зрізаним верхом (Рис. 4. 9, 15-17). Від банкподібних посудин з прямими вінцями відомо вісім вінчиків, з яких три підокруглого профілю (Рис. 4. 20, 21, 25), а п'ятеро підквадратного (Рис. 4. 27, 28). Вказані типи вінчиків знаходять подібності серед груболіпного посуду із Переходенка та київських пам'яток Середнього Подніпров'я і Подесення. Також на пам'ятці відома знахідка пустотілої ручки від ліпної конічної покритки (Рис. 4. 2). Керамічне тісто її щільне з домішкою піску, шамоту та гранітної жорстви. Схожі покритки відомі із пізньозарубинецьких поселень: Мар'янівки, Пархомівців, Лютижа, Оболоні [22, рис. 11, 6, 7, рис. 47, 6, рис. 58, 10, рис. 86, 4, рис. 91, 7, 14]. Серед керамічних знахідок вирізняються два уламки, які мають валики (Рис. 4. 23, 24). У одного з них підквадратний, потовщений вінчик, край якого зовні оздоблений пальцевими вдавленнями. Двома сантиметрами нижче вінчика, проходить валик, прикрашений рядом косих нігтьових вдавлень. Валикова кераміка аналогічна вище описаній з Переходенка та київських пам'яток Середнього Подніпров'я. Уламки стінок (70 фрагментів) часто мають нерівну, горбкувату, недбало заглажену поверхню. Зрідка вона буває покрита сіткою тріщинок, які іноді утворюють «плитчасту» текстуру поверхні. Денець одинадцять (Рис. 4. 29-36), усі вони мають нерівномірний випал: від жовтуватого до червонясто-цегляного чи чорного. Більшість з них масивні, декотрі із виділеною закраїною (Рис. 4. 29, 30, 35, 36). Два денця мають сильно відхилені назовні стінки (Рис. 4. 31, 34). Крім того, поверхня одного з них заглажена травою (Рис. 4. 31). Аналогічний спосіб обробки поверхні посуду зустрічається на пізньозарубинецьких керамічних матеріалах з пам'яток борової тераси Переяславського лівобережжя: Горіле 1, Дубки, Городок 1, Циблі-Церква, Сосновий Бір. Серед знахідок вирізняються уламки двох малих біконічних прясличок із залощеною поверхнею і піском у керамічному тісті (Рис. 4. 7, 22). Жодного черняхівського черепка, починаючи від часу виявлення пам'ятки і до тепер, не виявлено.

Береги. Різночасова пам'ятка розташована за 1,5 км на південний схід від с. Лецьки та за 1 км на північний захід від с. Пологи-Чобітьки. Пам'ятка розташована на низькому лівому березі р. Броварка. Поверхня рівна, іноді з невеликими блюдцеподібними пониженнями. Площа пам'ятки із заходу і південного-заходу обмежена широкою водною протокою, що впадає в ріку, а через пам'ятку проходить магістраль газопроводу. За інтенсивністю поширення знахідок пам'ятка поділяється на дві частини: західну (225x70 м), (1,5 га) та східну (390x117-50 м), (3,2 га), проміжок між якими складає 128 м. Культурний шар пам'ятки має потужність 0,4-0,6 м. Площа розорюється. Окрім ранньослов'янських знахідок тут відомі матеріали неоліту, енеоліту, ранньої бронзи, культури багатоваликової кераміки (бабинської), білогрудівської культури, скіфського, давньоруського, пізньосередньовічного та

ранньомодерного часів. Пам'ятка відкрита авторами у 1999 р. і постійно обстежувалася Археологічною експедицією НІЕЗ «Переяслав» до 2015 р. включно [8, с. 28; 9, с. 64, 65].

Колекція нараховує 86 фрагментів ранньослов'янської кераміки, 2 прясличка, а також 8 уламків посуду провінційно-римського типу та фрагмент амфорної стінки. Загалом знайдена кераміка має дрібнофрагментований характер внаслідок щорічної оранки. Найбільш масово ліпна та черняхівська кераміка трапляється у західній частині пам'ятки. У східній частині її відсоток невеликий і до того ж розпорошений на значній площі. Така диференціація керамічного матеріалу можливо вказує на різні господарсько-побутові статуси обох ділянок у минулому. Зокрема західна частина визначається нами як поселення, тоді як східна – можливий могильник.

Ліпна кераміка має у більшості випадків нерівну, недбало заглажену поверхню. Випал керамічного тіста переважно сіро-коричневий та оранжево-цегляний, хоча й трапляється кераміка чорного, коричневого і жовтого випалу. У гончарному тісті переважає пісок, дуже рідко трапляється шамот, залізисті включення та ще рідше вапнякові домішки. У західній частині піднято три вінчики від горщиків, краї яких прикрашені рядом пальцевих защипів (Рис. 5. 1-3). У східній частині пам'ятки, вони ніколи не зустрічалися. Поверхня їх заглажена. Вінчики знаходять прямі аналогії з пізньозарубинецькою керамікою пам'яток заплавно-бороваї зони Переяславського лівобережжя та Середнього Подніпров'я. Вони однотипні і з керамікою прикрашеною пальцевими защипами з поселення Переходенка. Вісімнадцять вінчиків має округлий і підокруглий, іноді з потовщенням профіль (Рис. 5. 6-10, 13-16, 19-24, 26, 35, 36), а чотири підквадратний, з рівно зрізаним краєм (Рис. 5. 5, 17, 25, 33). Обидва типи вінець слабо відхилені назовні і більшість має недбало сформований край. Шістнадцять прямих вінчиків походить від банкоподібних посудин з яких одинадцять мають округлий край (Рис. 5. 22-30, 39, 40, 42-44, 46, 47), а п'ятеро підквадратний з рівно зрізаним верхом (Рис. 5. 31, 32, 34, 41, 45), інколи ще й з незначним потовщенням краю (Рис. 5. 31, 34, 41). Усі ці, вище наведені типи вінчиків подібні до київської кераміки з Середнього Дніпра та Подесення. Окрім вінчиків колекція налічує тридцять сім ліпних, недбало заглажених стінок з нерівною поверхнею, яка іноді покрита сіткою тріщинок. Один фрагмент стінки має суцільний валик (Рис. 5. 48), схожий на аналогічні знахідки із Жуликівщини та Переходенка. Денець вісім. Усі вони масивні, з домішкою піску, рідко шамоту у керамічному тісті. На двох є відбитки зерен проса та просяної полови. Із західної частини пам'ятки походить уламок лощеного керамічного прясличка (Рис. 5. 11). Воно біконічне, приземкувате, діаметром 3,4 см, має випал сірого кольору і пісок у тісті. У східній частині знайдено конічне, лощене прясличко (Рис. 5. 4). Воно має плоскі торці різного діаметру і вузький (5 мм) наскрізний отвір. На більшому торці, від отвору в сторони відходять чотири подвійні прокреслені лінії, які ділять його площу на чотири сектори, утворюючи хрест. Поверхня виробу має сіро-бежевий випал з шамотом у тісті. Аналогії йому відомі з житла І пізньозарубинецького поселення Приоскольське 1 (тип Картамишеве-2-Тернівка-2) [20, с. 134, рис. 38, 15, 16,]. На обох частинах пам'ятки у малій кількості зустрічається сіроглиняна черняхівська кераміка (3 стінки, 5 денець) (Рис. 5. 12, 18, 37, 38). Також у східній частині піднято уламок рожевої стінки амфори невизначеного типу. Вона має червонясто-цегляне тісто на зламі з домішкою білих грудочок вапняку та золотистих блискіток слюди.

Отже всього за 5,2 км на схід від заплавно-бороваї зони Дніпра з її численними ранньослов'янськими поселеннями та могильниками, на плато лесової тераси у долині середньої течії Броварки була розташована синхронна їм група пам'яток. І хоча чітко датованих речей на даних поселеннях не було виявлено, все ж спостереження за їх керамічними комплексами дозволяють зробити кілька висновків. Усі поселення мають однотипний київський керамічний комплекс III ст. середньодніпровського варіанту. На двох з них (Переходенка, Береги) виділяється більш давніший – лютіжського типу пізньозарубинецький горизонт II ст. Виділяти пізньозарубинецький керамічний компонент на Жуликівщині, незважаючи на одиничні пізньозарубинецькі знахідки, поки-що зарано. Проте подальші пошуки на цій пам'ятці повинні позитивно вирішити це питання. Виявлення на поселеннях Переходенка та Береги нечисленних фрагментів кераміки черняхівського типу, уламка амфорної стінки, а також кількох лощених біконічних прясличок, слід пов'язувати з тим етапом у житті київських поселень Подніпров'я, коли у другій половині-кінці III ст. вони почали зазнавати провінційно-римських впливів. Таким чином, виникнувши у низьких топографічних умовах, пізньозарубинецькі

поселення Переходенка та Береги не змінюючи свого місцезонашування продовжували існувати і на київському етапі аж до початку IV ст. Поселення Жуликівщина проіснувало певний відрізок III ст., зникнувши ще до появи на цій місцевості черняхівського посуду.

Список використаних джерел та літератури

1. Абашина Н.С. Кераміка пізньозарубинецького поселення Обухів III / Н.С. Абашина, С.Л. Гороховський // Археологія. – 1975. – № 18. – С. 61-71.
2. Абашина Н.С. Поселення середини I тис. н. е. поблизу с. Ходосівка на Київщині / Н.С. Абашина // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н. е. – К.-Львів: РАС, 1999. – С. 8-20.
3. Археология Украинской ССР. Раннеславянский и древнерусский периоды / [подред. И.И. Артеменко и др.]. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 3. – 575 с.
4. Археология Украинской РСР Ранньослов'янський та давньоруський періоди / [підред. І.І. Артеменка та ін.]. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. 3. – 502 с.
5. Бузян Г.М. Ранні слов'яни на Переяславщині / Г.М. Бузян // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням). – Переяслав-Хмельницький, 1994. – Ч.1. – С. 15-18.
6. Бузян Г.М. Нариси з історії давнього Переяслава (до 1100-ліття першої літописної згадки) / Г.М. Бузян, Л.М. Набок, М.В. Роздобудько, Д.А. Тетеря – К.: вид. Міленіум, 2007. – 264 с.
7. Бузян Г.М., Буйлук М.М., Колибенко О.В., Товкайло М.Т. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1990 р. // НА ІА НАНУ. – 1990/186. – 40 с.
8. Вовкодав С.М. Система заселення давньоруського часу басейну р. Броварка на Переяславщині / С.М. Вовкодав, О.В. Юрченко // Старожитності Вишгородщини: Збірка тез, доповідей і повідомлень 16-ої науково-практичної конференції. – Вишгород, 2011. – С. 27-39.
9. Вовкодав С.М. Нові знахідки в долині р. Броварки / С.М. Вовкодав, О.В. Юрченко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький: Астон, 2003. – Вип. 14. – С. 63-69.
10. Готун І.А. Багатошарове поселення Ходосівка-Діброва в світлі нових досліджень / І.А. Готун, С.Д. Лисенко, О.В. Петраускас // АДУ 2002-2003 рр. – К.: Шлях, 2004. – С. 93-100.
11. Даниленко В.М. Пізньозарубинецькі пам'ятки київського типу / В.М. Даниленко // Археологія. – 1976. – № 19. – С. 65-92.
12. Казанский М.М. Поселение пеньковской культуры Полужорье I на Полтавщине / М.М. Казанский, Д.В. Середа // АЛЛУ. – 2001. – № 1. – С. 19-25.
13. Колибенко О.В. Перелік пам'яток по населених пунктах Переяслав-Хмельницького району / О.В. Колибенко // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням). – Переяслав-Хмельницький, 1994. – Ч.1. – С. 107-120.
14. Костенко Ю.В. Археологічні пам'ятки Середнього Потрубіжжя / Ю.В. Костенко. – Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич, 2015. – 550 с.
15. Костенко Ю.В. Пам'ятки зарубинецької культури на Трубежі / Ю.В. Костенко // Археологія. – 1983. – № 42. – С. 51-62.
16. Костенко Ю.В. Пам'ятки I тис. н.е. в поріччі р. Трубежа / Ю.В. Костенко // Археологія. – 1978 – № 28. – С. 99-112.
17. Кравченко Н.М. Памятники археологии позднеаримского времени Правобережной Киевщины / Н.М. Кравченко, О.В. Петраускас, Р.Г. Шишкин, А.В. Петраускас. – К.: КНТ, 2007. – 456 с.
18. Максимов Е.В. Поселение киевского типа у с. Ульяновка на Десне / Е.В. Максимов, Р.В. Терпиловский // Славяне и Русь. – К.: «Наукова думка», 1979. – С. 21-37.
19. Некрасова Г.М. Поселення черняхівської культури Хлопків I на Київщині / Г.М. Некрасова // Археологія. – 1988. – № 62. – С. 70-72.
20. Обломский А.М. Среднее Поднепровье и Днепровское Левобережье в I-II вв. н. э. / А.М. Обломский, Р.В. Терпиловский. – М.: Институт археологии АН СССР, 1991. – 176 с.
21. Обломский А.М. Новые памятники киевской культуры на территории Украины (каталог) / А.М. Обломский, Р.В. Терпиловский, О.В. Петраускас, М.В. Роздобудько, Л.И. Белинская, В.Б. Звагельский // Археология Восточной Европы в I тысячелетии н.е. Проблемы и

-
- матеріали. – М.: ИА РАН, 2010. – Вып. 13. – С. 301–374.
22. Обломский А.М. Позднерубинецкие памятники на территории Украины (вторая половина I–II вв. н.э.). / А.М. Обломский, Р.В. Терпиловский, Ю.Ю. Башкатов, М.В. Роздобудько и др. – Москва: ИА РАН, 2010. – 332 с.
 23. Пачкова С.П. Поселення кївської культури поблизу с. Вишеньки біля Києва / С.П. Пачкова, Р.В. Терпиловський // Археологія. – 1988. – № 62. – С. 33-41.
 24. Приходнюк О.М. О генезисе древностей позднеримского и раннесредневекового времени днепровского лесостепного Левобережья / О.М. Приходнюк // КСИА. – 1988. – № 194. – С. 68-75.
 25. Роздобудько М.В. Багатошарова пам'ятка в урочищі Германів Ліс поблизу Переяслава. / М.В. Роздобудько, О.В. Юрченко // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». – Вип. 2 (4). – К.: Міленіум, 2008. – С. 30-33.
 26. Роздобудько М.В. Група зарубинецьких поселень Лівобережжя неподалік епонімного могильника / М.В. Роздобудько // Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження). – К., 2000. – С. 111-124.
 27. Роздобудько М.В. Заселення території та розвиток поселенських структур межиріччя Дніпра – Трубежа – Супою за археологічними даними / М.В. Роздобудько // Наукові записки з української історії. – Випуск 13. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – С. 10-26.
 28. Роздобудько М.В. Нові дані про зарубинецькі пам'ятки лівобережжя Середнього Подніпров'я / М.В. Роздобудько // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – Вип. 10. – С. 9-16.
 29. Роздобудько М.В. Нові пам'ятки кївського типу на лівобережжі Середнього Дніпра / М.В. Роздобудько // АБУ 2000-2001. – К., 2002. – С. 233-236.
 30. Роздобудько М.В. Ранньослов'янські пам'ятки Переяславського лівобережжя першої половини I тис. н. е. / М.В. Роздобудько // Наукові записки з української історії. – Вип. 20. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 14-23.
 31. Роздобудько М.В. Слов'янське поселення пізньоримського часу Гать I на Потрубіжжі поблизу Переяслава / М.В. Роздобудько // АБУ 1999-2000 рр. – К., 2001. – С. 207-209.
 32. Роздобудько М.В. Знахідка залізного кельтоподібного знаряддя на лівобережжі Середнього Дніпра / М.В. Роздобудько // АБУ 2002–2003. – Київ, 2004. – С. 55-57.
 33. Савчук А.П. Поселення зарубинецької культури в пореччє р. Трубеж / А.П. Савчук // МИА. – 1969. – № 160. – С. 82-86.
 34. Терпиловский Р.В. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н. э. / Р.В. Терпиловский. – Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2004. – 232 с.
 35. Терпиловський Р.В. Ранние славяне Подесенья III-IV вв. / Р.В. Терпиловський. – К.: «Наукова думка», 1984. – 124 с.
 36. Терпиловський Р.В. Слов'янське поселення середини I тис. н. е. поблизу с. Сенча в Середньому Посуллі / Р.В. Терпиловський, Д.І. Левченко // ПАЗ. – 1994. – № 2. – С. 45-68.
 37. Толочко П.П. Слов'яно-руська доба / П.П. Толочко, Я.Є. Боровський, В.Д. Баран, Г.Ю. Івакін, О.П. Моця, Р.В. Терпиловський // Давня історія України. – К.: ІА НАНУ, 2000. – Т. 3. – 695 с.
 38. Третяков П.М. Старожитності I тисячоліття н. е. в Середньому Подесенні / П.М. Третяков // Середні віки на Україні – К.: Наукова думка, 1971. – Вип.1. – С. 113-121.
 39. Юрченко О.В. Дукач із с. Лецьки на Переяславщині / О.В. Юрченко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 168-169.
 40. Юрченко О.В. Своєрідна група української ранньомодерної кераміки на Переяславщині / О.В. Юрченко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. – Вип. 20. – Ч. I. – С. 186-190.

Перелік умовних скорочень

АБУ – Археологічні відкриття в Україні. Київ.

АДУ – Археологічні дослідження в Україні. Київ.

АЛЛУ – Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава.

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ АРХЕОЛОГІЯ & ФОРТИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ

**V Всеукраїнська науково-практична конференція
приурочена
125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника**

Підписано до друку 01.10.2015. Формат 60x84/8
Гарнітура Times. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 37,67
Наклад 100 прим. Зам. № 542

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ "Друкарня "Рута"
(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1
тел. 0 38 494 22 50, drukruta@ukr.net